

ԳՐԱՍԵՂԱՆԻ ՄԱՐԴԸ

Իր նուիրական յիշատակին առջև խոնարհած՝ սրտի պարտականութիւն կը զգամ որդիական յարգանքաց տուրքը հատուցանել իրեն՝ մեր Երջանկայիշատակ Հօր եւ Ս. Պատրիարքին, որ մահուան հարուածը կրեց իր գրասեղանին առջև:

Արգարեւ, իր բազմապիսի ձիրքերուն եւ արդիւնաշատ շնորհքներուն մէջէն զիս կ'առնէնք աւելի իր գրասեղանի մարդու արժանիքը, որ իր բարացուցականն եղաւ սկիզբէն մինչեւ վերջ՝ Բացարձակապէս ճշմարիտ է, թէ նա, զոր օրինակ, օտուտած էր խօսելու եզական շնորհքով, եւ ունէն՝ զինները գեղեցիկին, բարիին եւ ճշմարիտին հաղորդ ընծայելու արուեստին մէջ վարժապետաններու, Որիմեաններու, Իգլորիւսաններու եւ Դուրեաններու իբր արժանաւոր յաջորդ՝ ո'չ միայն Երուսաղէմի եւ Պաղեստինի մէջ, այլ թիւրքիայէն մինչեւ Եգիպտոս, Եւրոպայէն մինչեւ Հնդկաստան տիրաբար արտաբերած իր սրտառուչ եւ խորիմաստ խօսքին թովզութեամբ եւ սուուար ձայնին հեշտալորը շեշտերով հմայած էր զինք ունկնդրելու բախտին արժանացողները. սակայն նա կը մնայ առաւելաբար գրասեղանի մարդ:

Իր քարոզներն ու զանազան առիթներով խօսած ճառերը, կամ հայրական յորդորականները, որոնք յաճախապէս եւ կարաշունչ էին ընդհանրապէս, իր անմիջական ունկնդիրներու պարունակէն դուրս չէին կրնար ելլել — բացի Ս. Գրեգմանի առջեւէն սուտած Ս. Յարութեան իր պատգամն՝ որ արձագանգեց աշխարհի չորս ծագերուն եւ որոնց արձագանգը, սակայն, պիտի անհետանայ ժամանակի եւ տեղուութեան մէջ: Միւս կողմէ, գրասեղանին վրայ կրկնած ու արտադրած իր մտաւոր բազմապիսի եւ բեղուն գործերը, որոնք իր ժամանակն ու կորովը, հանգիստն ու հաճոյքը գրուած են, ուղղուած են հանրութեան ու դարերուն եւ մատչելի են ամենուն: Ապազայ պատմիչը, որ անոր բամբ ձայնն ու վսեմօրէն խորիմաստ խօսքը թերեւս առանց լսած ըլլալու պիտի ուզէր զայն պատկերացնել

ճշմարտութեան սիրոյն միայն, իր պատմութեան կարեւորագոյն ատաղձը պիտի գտնէ ամբողջութեան մէջ այն երկերուն, որոնք անոր յամառ աշխատողի եւ վարպետի գրչէն ելած են. որովհետեւ, ինչպէս կ'ըսեն, “Verba volant, scripta manent” (խօսքը կը թռչէ, գիրը կը մնայ):

Պէտք էր տեսնել զինք, այդ զրական վաստակաւորն, իր պարթեւ հասակով, փառանգ կազմով, հանճարեղ գլխով՝ իր սիրական գիրքերու մտերմութեան մէջ, ծնած իր գրասեղանին վրայ, ուր քաղաքացական իրաւունքով կը մնար պարզունակ շըրջանակով մը եզերուած կենդանագիրն իր սիրական Վարդապետին՝ Դուրեան Սրբազանին՝ որու մշտանորոգ փայտին կը հանդիպէր երբ իր գլուխը պահիկ մը վերցնէր թարթափուններուն եւ գրական պատաղումներուն մէջէն: Այդ գրասեղանէն, իբրեւ Պուալոյի “métier”-էն, ելաւ իր փորձ գրչի յղուած եւ մեծապայելուչ յօդուածներն ու առաջնորդող խմբագրականները, որոնք «Արեւոյ լեզուցին եօթը տարի շարունակ» Այդ գրասեղանին վրայ երկնեց ու յօրինեց իր վերջին երկերը — «Եղիշէ Պատրիարք Դուրեան», «Պողիկտոս», եւ Յորիլիական Յուշարձանը: Հոն մարմին, թե ու թոյլք առին աշխարհի չորս ծագերէն իր հանճարեղ անձնաւորութեան, Եկեղեցւոյ պաշտպանի եւ հեղինակաւոր անհատականութեան ու զիրքին եղած գիմուսներուն պատասխանները, ինչպէս նաեւ իր իսկ ձեռներէցութեան արդիւնք եղող նամակաները, որոնցմէ տասնէն տասնըհինգ հատ կը գրէր ամէն օր: Հոն կը պատրաստէր երկուստան սարկուազաց տուած իր աստուածաբանական, մատենադրական, կանոնադրական, կրօնից պատմութեան, ժամադրագութեան եւ գրաբարի դասերը, զորս իր հմտութեան եւ փորձառութեան բովէն անցընելով՝ իբր մտքի եւ հոգիի հարստութիւն, աննախանձաբար կը բաշխէր իր սաներուն:

Գրասեղանին առջև տեսած ենք զինք ամէն անգամ որ կանչուած ենք հրահանգ կամ ուղղութիւն ստանալու: Գրասեղանին առջև տեսած են զայն ժողովականք, ուրկէ կը նախադահէր Ս. Աթոռոյ գործերը տնօրինելու համար գումարուած ժողովներուն: Հոն գտած են զինք ամէն անոնք — որոնք — մերաշնեայ կամ օտարազգի —

Երուսաղէմի Հայոց Սրբազան Պատրիարքին յարգանք մատուցանելու եկած են իհարկէ կամ ի կամաց: Ու գրասեղանին առջև գըտած է զինք մահն իսկ...:

Գարեթու իմաստութեան և վսեմ ճշմարտութիւններու հաւատաւոր զինուոր, որ ինկաւ ի գլուխ իր պարտականութեան, պատնէշին վրայ, նման Մարաթոնի ճակատամարտի հերոսներէն Կիւնեթիւրին՝ որ իր բռնած թշնամոյն նաւը թողուց այն ատեն միայն, երբ վերջապէս իր գլխուն ընդունեց մահացու հարուածը:

Մահը — և թող այս բացայայտ ըլլայ — զլիսուն իշնող մահը միայն կրցաւ զայն հեռացնել իր գրասեղանէն, և այդ՝ միանգամ ընդմիշտ:

Ո՛հ, հոն էր նա, գրասեղանին առջև. զլիսուն եկած մահացու հարուածին հետեւանքով ալ չկրցաւ խօսիլ — թէ և կրնանք

մականքերէլ թէ ինչ կրնային ըլլալ իր վերջին պատգամն ու կտակը — միայն թէ ճիգ մը ըրաւ ելլելու, բայց չկրցաւ ելլել. ու ելլելու կրկնուած ճիգերու ընթացքին ինկաւ նա՞ զինք ոխողներու բազկաց մէջ, միշտ գրասեղանին առջև:

Ինկաւ մեծ-մարդը. ինկաւ մեծ-Պատրիարքը. «Անկաւ պսակն ի գլխոց մերոց, վա՛յ մեզ, վա՛յ մեզ: Սակայն մեր թագն ու պսակն ինկաւ ի գլուխ իր պարտականութեան, գրասեղանին առջև, սոսկալի մահով մը որ զայն աւելի ևս զեղեցկացուց և որուն իրաւունք տուաւ ըսելու. «Զբարւոք պատերազմն պատերազմեցայ, զընթացսն կատարեցի, զհաւատսն պահեցի: Այսուհետեւ կայ մնայ ինծ արդարութեան պսակն»:

16-2-1939

ՇԱԽԱՐՇ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Խ Ռ Ո Վ Ք Ի Գ Ի Շ Ե Ր

(Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր մանուան առթիւ)

Զանալ զանալ կ'արձակէր ցայգը արցունք մը վհաս Սաւառու թալով արեւուն, սուր՝ ինչպէս խայթ մը մանուան. Կ'ըլլար իմ միտքը յոգնած սարածք մը լերկ, անապաս, Ուր սեւ քեւեր կետէիմ դազադին, բեմն ու դամբան:

Կը սեղմուէր իմ հոգին ծագնապներէ անծանօթ, Լարեմն որոնց կը հիւսեմ զիս սեմեակիս պատերուն: Դէմքին կուգար ժպիտ իր, պահ մը նակիսին՝ կնքիւ փոթ, Ու կը նայէր քթոնագին ինչպէս կ'ընէ մերթ ուրուն:

Հա՛յր սրբազան, յիշատակդ ինչպէս արձան մը ոսկի Կը կամարուի հոգիիս վերեւ գեղջ ջան մ'աղաւմանդ Ու ամեն ժամ ու բոլոր առջեւ անոր ես ծուկի Պիտի մնամ ես բուրվառ խունկին արհիդ անառատ:

Սպիացած բիլ երազն գիշերին մէջ արդ սարսամ Կը նուազէ տրամադին լարեով ողբը մերին, Լուսինն սրկիմ մը հեռուն, կը նայէր վար մեր վրեւ, Ուրկէ կ'առնէր սկիզբն իր, մեր ալ ճամբան բոլորին:

16 Փետրուար, 1939

ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՍՐԿ. ՏԷՐՈՒՆԵԱՆ